

Лозова Світлана Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики і експертології Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-3348-3331

Вдовиченко Олександр Леонідович, заступник начальника відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ВИБУХУ ВІД РЕАКТИВНОЇ ТА РАКЕТНОЇ ЗБРОЇ

FEATURES OF EXAMINATION OF THE SITE OF AN EXPLOSION FROM JET AND ROCKET WEAPONS

Анотація. Розглянуто особливості проведення огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї залежно від виду зброї, боєприпасу, що використовувався, зруйнованого чи пошкодженого об'єкта, місцевості огляду. Проаналізовано специфіку огляду місця вибуху та його основні завдання. Надано детальні рекомендації щодо виявлення та фіксації слідів вибуху.

Ключові слова: огляд місця вибуху, реактивна та ракетна зброя, боєприпаси, експерти-вибухотехніки.

Abstract. The peculiarities of conducting an inspection of the site of an explosion from jet and missile weapons, depending on the type of weapon, the ammunition used, the destroyed or damaged object, and the area of the inspection are considered. The specifics of the inspection of the explosion site and its main tasks were analyzed. Detailed recommendations are given for detecting and fixing traces of the explosion.

Key words: inspection of the explosion site, rocket and missile weapons, ammunition, explosives experts.

Постановка проблеми. В умовах військової агресії Російської Федерації стосовно України на території Харківської області фіксується велика кількість злочинів, вчинених з використанням ракетної та реактивної зброї, а саме: крилатих ракет типу ЗМ-14 «Калібр», оперативно-тактичних ракет 9М723 «Іскандер-М», керованих реактивних снарядів РСЗВ «Торнадо-С» та реактивних снарядів до РСЗВ «Град», «Ураган», «Смерч». Під час розслідування злочинів такої категорії особливу роль відіграє своєчасне та якісне проведення огляду місця події з метою виявлення та фіксації слідової картини та вилучення речових доказів (складових частин ракет, реактивних снарядів, суббоєприпасів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання проведення огляду місця події розглядали П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський,

Л. Д. Скільська, В. П. Корж, Є. І. Макаренко [1; 2; 3]. Дослідженням вибухових пристроїв, речовин та особливостям огляду місця кримінального вибуху присвячені праці В. П. Бахіна, О. А. Буханченко, А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського, Ю. П. Приходько [4; 5; 6].

Однак питання особливостей проведення огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї не розглядалися взагалі, оскільки їх актуальність виникла у зв'язку з нападом Російської Федерації на Україну і використанням під час війни такого виду зброї.

Мета статті полягає в аналізі особливостей проведення огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї.

Виклад основного матеріалу. Огляд місця події – невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів злочину і злочинця та інших фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Під час огляду місця події слідчий безпосередньо сприймає, досліджує, фіксує, оцінює об'єкти на місцевості або в приміщенні, де виявлені ознаки злочину [7, с. 283].

Огляд місця події, пов'язаний із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв, має свої специфічні особливості. Однією з істотних особливостей такого огляду є наявність фактора підвищеної небезпеки для життя і здоров'я його учасників, що вимагає знання і дотримання спеціальних правил безпеки. У виявленні на місці події предметів, що мають ознаки вибухових речовин і вибухових пристроїв, необхідно пам'ятати, що будь-які дії з виявленим предметом такого виду до прибуття спеціалістів-вибухотехніків Національної поліції України проводити категорично заборонено. Вимога безпеки слідчих дій – основна з підстав залучення спеціалістів-вибухотехніків для проведення огляду місця події. Та обставина, що вибух вже стався, не є гарантією відсутності загрози [8, с. 213]. Під час огляду обов'язково залучаються інспектори-криміналісти та спеціалісти-вибухотехніки вибухотехнічного управління Головного управління Національної поліції в областях. Крім вказаних категорій, залучаються піротехніки ДСНС України зі спеціальною технікою та обладнанням, а також як спеціалісти іноді залучаються експерти-вибухотехніки НДЕКЦ МВС.

Особливості огляду місця події у такій категорії злочинів будуть залежати від певних чинників: від виду зброї (реактивні системи залпового вогню «Град», «УРАГАН», «Смерч»), боєприпасу, що застосовувався (балістична чи крилата ракета, авіаційна бомба), місцевості, де проводиться огляд (місто чи сільська місцевість, поле, ліс і т. ін.), зруйнованого чи пошкодженого об'єкта, що підлягає огляду (багатопверховий або приватний будинок), та багатьох інших.

Специфіка огляду місця вибуху визначається:

– наявністю ускладнень для сприйняття і дослідження обстановки (зруйновано, знешкоджено, згоріло і т. ін.);

- характером виявлення і вивчення слідів вибуху і засобів його здійснення, а також зумовлених цим особливих правил і методів роботи на місці вибуху, вилучення об'єктів і зразків для встановлення природи вибуху і його обставин;

- наявністю додаткової небезпеки (мінування злочинцями підірваного об'єкта для перешкоджання його повноцінному дослідженню, вибух газу, ураження струмом, падіння деталей зруйнованої будівлі і т. ін.);

- внесенням змін в обстановку діями вибухотехніків, пожежних та інших служб.

Необхідно відзначити важливість недопущення на місце проведення огляду осіб, які безпосередньо у ньому не задіяні. Це стосується не лише людей, а й працівників Національної поліції, у тому числі і керівництва, які не задіяні в огляді і не мають досвіду проведення таких оглядів. У практиці неодноразово траплялись випадки, коли важливі об'єкти (металеві та пластикові фрагменти) застрягали у подошві взуття сторонніх осіб і, таким чином, були втрачені. Або були затоптані (змінені) важливі криміналістичні сліди до того, як вони мали бути зафіксовані в протоколі огляду.

Основними завданнями огляду місця вибуху є повна фіксація обстановки місця події, обсяг і повнота якої залежать від досвіду слідчого у здійсненні таких оглядів, його знань у галузі вибухотехніки, наявності кваліфікованих фахівців (спеціалістів-вибухотехніків НПУ, спеціалістів-криміналістів), інших сил і засобів [9, с. 15].

Для більш ефективного проведення огляду місця події його територія умовно поділяється на окремі зони, огляд кожної з яких має свої особливості.

У центрі вибуху фіксуються форма і розмір воронки, зазначається матеріал та властивості ґрунту. У випадку необхідності проводиться розкопування для виявлення металевих об'єктів (у разі виявлення таких за допомогою металодетекторів), беруться проби ґрунту. Наприклад, під час огляду місця події в м. Мерефа розмір воронки становив: у діаметрі – 15 м, у глибину – 8 м, у парку ім. Горького на глибині від 1 до 2 м знаходились залишки 122-мм реактивних снарядів від РСЗВ «Град», у будівлі ХОДА внаслідок влучання ракети пробиті дах та всі поверхи¹.

У першій зоні (радіусом 5–10 м) на предметах обстановки виявляються і фіксуються сліди бризантного і термічного впливу вибуху, сліди розльоту фрагментів вибухового пристрою.

У другій (10–20 м) та третій (20–300 м) зонах на предметах обстановки виявляються і фіксуються сліди фугасного і сейсмічного впливу вибуху, розльоту фрагментів вибухового пристрою.

¹ Власний досвід участі авторів як експертів-вибухотехніків під час огляду місця події.

Розміри зон вказані орієнтовно і можуть змінюватись залежно від потужності вибуху.

Безпосереднє дослідження обстановки за фактом вибуху проводиться на робочому етапі огляду місця події і складається з двох стадій:

1) статична стадія – загальний огляд, який передбачає вивчення обстановки місця події загалом без зміни оточуючої обстановки;

2) динамічна стадія – детальний огляд, що характеризується всебічним дослідженням як самої обстановки, так і всіх об'єктів, які виявляються в процесі пошуку слідів злочину зі зміною їх первинного положення.

Статична стадія (загальний огляд) робочого етапу ОМП події передбачає такі дії, як:

- виявлення основних ознак вибуху вибухового пристрою;
- орієнтовна оцінка потужності вибуху;
- візуальне визначення наявності (відсутності) у підірваного пристрою міцного корпусу і осколкових елементів;
- визначення напрямку відходу злочинця з місця вибуху, ймовірні місця, з яких очевидці могли бачити злочинця, його дії або іншу підозрілу поведінку;
- визначення тактичних прийомів пошуку, а також способів і прийомів огляду виявлених матеріальних слідів і об'єктів злочину;
- складання масштабної схеми (плану) огляду місцевості з одночасним встановленням меж території, які підлягають огляду, або приміщень з позначенням слідів вибухового впливу на об'єкти навколишнього оточення, місця розташування трупа і очевидців того, що сталося;
- одночасно зі складанням схеми (плану) здійснюється криміналістична фото- і відеозйомка (орієнтуюча, оглядова до внесення змін в обстановку) загальної картини місця події до вилучення слідів і об'єктів злочину, фіксація слідів вибуху, де зазначаються місце та напрямок фотозйомки, що дозволить зберегти інформацію про стан місця вибуху до внесення в нього змін, зумовлених вимогами безпеки проведення робіт. При цьому:
- на орієнтуючих фотознімках (відеокадрах) фіксується місце вибуху на фоні навколишньої території з будь-якими нерухомими орієнтирами;
- на оглядових – безпосередньо місце вибуху з усіма, що знаходяться на ньому предметами, тілами загиблих і їх фрагментами (до внесення змін в обстановку).

Також рекомендується фотозйомка з гори (з даху будинку або за допомогою квадрокоптера), що допомагає краще фіксувати взаємне розташування місця вибуху та об'єктів навколишньої обстановки.

На основі сприйняття загальної картини вибуху і місця події загалом визначаються місця розташування матеріальних об'єктів – слідів вибуху, досліджуються розташування і взаємозв'язок елементів обстановки місця події, зовнішній

вигляд об'єктів і їх стан. Встановлюються ознаки центру (епіцентру) вибуху і фіксується їх місцезнаходження. Точне визначення центру вибуху, тобто місцезнаходження підірваного виробу в момент вибуху, часто дозволяє встановити механізм вчиненого злочину та інші важливі факти й обставини.

Динамічна стадія (детальний огляд) робочого етапу ОМП події передбачає такі дії:

- збір предметів з найбільшими слідами окопчення і оплавлень, якщо цього не можна зробити через їхню громіздкість, то слід зробити необхідні змиви з цих предметів;

- ретельний збір залишків (уламків) вибухового пристрою (металеві осколки, обривки шнурів, дроту, частини можливої упаковки, деталі або уламки годинникового механізму, елементів електроживлення та ін.);

- докладніше описуються в протоколі характер слідів та їх локалізація, а також замальовується на схемі, також в описі слідів вибуху вказується їх точне місцезнаходження, характерні ознаки, розмір, колір, а іноді і запах;

- під час вилучення частин конструкції вибухового пристрою необхідно їх сортувати й упаковувати окремо: осколки корпусу, залишки ініціюючого пристрою, обривки камуфляжу та інші предмети (це сортування попереднє, але воно необхідне, бо сприяє збереженню мікрослідів на предметах, перешкоджає їх змішанню, а також дає можливість встановити відсутні предмети і відновити їх пошук);

- вилучені з місця вибуху предмети і сліди упаковуються в коробки, папери та поліетиленові пакети за належністю, тобто окремо поміщаються залишки корпусу, оболонки і камуфляжу, засобів ініціювання і уповільнення, інші деталі та речовини;

- великогабаритні об'єкти огляду, які постраждали під час вибуху (наприклад, транспортні засоби та ін.), розміщуються в закритому приміщенні з метою збереження для можливого повторного огляду;

- одяг постраждалих, які перебували в безпосередній близькості від центру вибуху, також вилучається і упаковується в окремі герметичні пакети.

У протоколі огляду місця події обов'язково фіксується місце влучання ракети (авіаційної бомби). Без цієї фіксації у подальшому неможливо вирішення деяких важливих для слідства запитань, насамперед «Чи був у цьому місці вибух бойового припасу?» або «Чи був у цьому випадку застосований бойовий припас?» чи інших подібних за суттю питань. При цьому здебільшого залежно від місця влучання на поверхні навіть у зоні вирви може перебувати незначна кількість малоінформативних залишків ракети (авіаційної бомби). У таких випадках доцільно застосовувати спеціальну техніку, оскільки інформативні частини об'єкта, за якими його можна ідентифікувати, зазвичай знаходяться на глибині 4 м і більше.

Слід мати на увазі, що загалом залишки після застосування ракет – це переважно ракетні частини (маршеві ступені ракети, турбореактивний двигун, кілі та рулі задньої частини, фрагменти крил, залишки корпусу паливного баку, агрегати паливної системи; після застосування авіаційних бомб – стабілізатор, елементи кріплення до підвісної системи літака). Ці залишки мають доволі великі розміри, специфічну конфігурацію, матеріал виготовлення, маркувальні позначення та іншу важливу інформаційну складову частину. Це може виявитись складним завданням, оскільки вони можуть перебувати на великій відстані від епіцентру вибуху або на великій глибині у ґрунті.

Висновки. Таким чином, найважливішим завданням огляду місця події за фактами обстрілів з ракетної та реактивної зброї є повне виявлення і детальна фіксація слідів вибуху. Важливим є вилучення інформативних залишків ракет з маркувальним позначенням. У разі відсутності таких залишків ракет або авіаційних бомб стає практично неможливим проведення дослідження з метою визначення виду вибухового пристрою, який був застосований. Рекомендуємо також залучати експертів-вибухотехніків НДЕКЦ МВС як спеціалістів для надання консультацій слідчим щодо вирішення питання достатності речових доказів для ідентифікації боєприпасів, що використовуються з метою подальшого призначення судової вибухотехнічної експертизи. У майбутньому це сприятиме більш швидкому та ефективному доказуванню вчинення військових злочинів Російською Федерацією шляхом проведення експертних досліджень стосовно фактів обстрілів з ракетної та реактивної зброї.

Перелік використаних джерел:

1. Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології : монографія / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Л. Д. Скільська ; за ред. П. Д. Біленчука. Київ : ННПСККНУВС, 2009. 76 с.
2. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації : науково-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків, 2018. 264 с.
3. Макаренко Є. І. Огляд місця події : довідник дільничного інспектора міліції. Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004. 210 с.
4. Бахін В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування. Київ : НАВСУ, 2001. 50 с.
5. Буханченко О. А. Криміналістична вибухотехніка як окреме криміналістичне вчення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : науково-практичний журнал. 2010. № 22. С. 61–66.
6. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Приходько Ю. П. Особливості проведення огляду і збору слідової інформації на місці кримінального вибуху : методичні рекомендації. Київ : УкрДГРІ, 2013. 36 с.
7. Криміналістика : підручник / за заг. ред. д. ю. н., професора А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.
8. Лозова С. М., Куча М. С. Специфіка огляду місця події при підриві банкоматів. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп.

всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 211–214. 431 с.

9. Куча М. С., Вдовиченко О. Л., Рябінін І. М. Судова вибухово-технічна експертиза за експертною спеціальністю 5.2. «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху»: завдання, особливості та порядок призначення : практичний посібник для слідчих. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 37 с.

References:

1. Bilenchuk, P. D., Kofanov, A. V., Kobylanskyi, O. L., Skilska, L. D. (2009). Kryminalistychnе dokumentuvannya ohliadu mistsia podii: metody, zasoby, tekhnolohii: monohrafiia [Forensic documentation of the inspection of the scene: methods, means, technologies: monograph]. Kyiv. 76 p. [in Ukrainian].

2. Korzh, V. P. (2018). Ohliad mistsia podii: protsesualni pidstavy, osoblyvosti taktyky, kryminalistychni rekomendatsii: naukovo-praktychnyi posibnyk dlia slidchykh, prokuroriv, politseyskykh patrolnoi ta kryminalnoi politsii [Overview of the scene of the incident: procedural grounds, specific tactics, forensic recommendations: a scientific and practical guide for investigators, prosecutors, patrol and criminal police officers]. Kharkiv. 264 p. [in Ukrainian].

3. Makarenko, Ye. I. (2004). Ohliad mistsia podii: dovidnyk dilnychnoho inspektora militsii [Inspection of the scene of the incident: the handbook of the district police inspector]. Dnipropetrovsk: Yurydychna akademiia MVS. 210 p. [in Ukrainian].

4. Bakhin, V. P., Mykhailov, M. A. (2001). Kryminalnyi vybukh: poniattia, kharakterystyka, analiz, rozsliduvannya [Criminal explosion: concept, characteristics, analysis, investigation]. Kyiv: NAVSU. 50 p. [in Ukrainian].

5. Bukhanchenko, O. A. (2010). Kryminalistychna vybukhotekhnika yak okreme kryminalistychnе vchennia [Forensic explosives as a separate forensic science]. Naukovo-praktychnyi zhurnal "Borotba z orhanizovanoiю zlochynnistiu i koruptsiieiю (teoriia i praktyka)". No. 22. P. 61–66 [in Ukrainian].

6. Kofanov, A. V., Kobylanskyi, O. L., Prykhodko, Yu. P. (2013). Osoblyvosti provedennia ohliadu i zboru slidovoi informatsii na mistsi kryminalnoho vybukhu: metodychni rekomendatsii [Peculiarities of conducting an inspection and collecting trace information at the scene of a criminal explosion: methodological recommendations]. Kyiv. 36 p. [in Ukrainian].

7. Volobuiev, A. F. (2011). Kryminalistyka: pidruchnyk [Forensics: a textbook]. Kharkiv: KhNUVS. 666 p. [in Ukrainian].

8. Lozova, S. M., Kucha, M. S. (2020). Spetsyfika ohliadu mistsia podii pry pidryvi bankomativ. Kryminalnyi protses ta kryminalistyka: suchasnyi stan ta perspektyvy: tezy dop. vseukr. nauk.-prakt. конф. (м. Харків, 26 lystop. 2020 r.) [The specifics of the inspection of the scene of ATM detonation. Criminal process and criminology: current state and prospects: theses of the report of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Kharkiv, November 26, 2020)]. Kharkiv. P. 211–214 [in Ukrainian].

9. Kucha, M. S., Vdovychenko, O. L., Riabinin, I. M. (2021). Sudova vybukhovo-tekhnichna ekspertyza za ekspertnoiю spetsialnistiu 5.2. "Doslidzhennia vybukhovyykh prystroiv, slidiv ta obstavyn vybukhu": zavdannia, osoblyvosti ta poriadok pryznachennia: praktychnyi posibnyk dlia slidchykh [Forensic explosive and technical examination by expert specialty 5.2. "Investigation of explosive devices, traces and circumstances of the explosion": tasks, features and order of appointment: a practical guide for investigators]. Kyiv. 37 p. [in Ukrainian].

